

Özgürlüğün Politik Ekonomisi ve Dershanelerin Kapatılması

Bican Şahin

Doç. Dr. | Hacettepe Üniversitesi Öğretim Üyesi

liberal düşünce Yıl 18, Sayı 72, Güz 2013, s. 77-83.

Özgürlük: Sivil, Siyasi ve Ekonomik

Klasik liberal ve liberteryenler için özgürlük, en temel siyasi değerdir. O, en başta her bireyin kendi vicdani kabullerine uygun iyi hayat anlayışının peşinden gitmesine imkân tanıdığı için değerlidir. Özgürlük, birbirinden farklı ve potansiyel olarak birbiriyle çatışabilecek farklı ahlaki normların bir arada var olabilmesine imkân tanıyan bir meta-normdur. Erick Mack ve Gerald F. Gauss'un işaret ettiği gibi, özgürlük, bizim başkalarından meşru olarak talep edebileceğimiz tek şeydir.¹ Bu talep, kendimiz dışında kimsenin haklarına zarar vermeyen eylemlerimizle ilgili olarak bizim hayatımıza dışarıdan müdahale edilmemesini istemekten ibarettir. Bu özgürlük anlayışı Fransız düşünür Benjamin Constant'ın "modern özgürlük," Isaiah Berlin'in de "negatif özgürlük" olarak nitelediği özgürlük anlayışıdır.

Özgürlüğün sivil, siyasi ve ekonomik boyutları arasında üçlü bir ayrım yapabiliriz. Özgürlüğün sivil boyutunda düşünce ve ifade özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü gibi klasik anlamda negatif özgürlükleri zikredebiliriz. Özgürlüğün siyasi boyutunda, kamusal alanda alınan ve bizim hayatımızı da etkileyen kolektif kararların oluşturulması sürecine katılma özgürlüğümüz yer almaktadır. Bu özgürlüğün var olduğu siyasi sistemler demokrasiler olarak adlandırılmaktadır. Son ola-

¹ Eric Mack, Gerald F. Gauss, "Klasik Liberalizm ve Liberteryanizm: Özgürlük Geleneği" çev. Arda Akçiçek ve Bican Şahin, içinde *Liberalizm El Kitabı*, Cennet Uslu (ed.), Ankara: Kadim Yayınları, 2013.

rak, özgürlüğün ekonomik boyutunda bireylerin sahip oldukları taşınır ve taşınmaz mallar, maddi olan ve olmayan mülkler üzerinde diledikleri gibi tasarrufta bulunma özgürlüğünden bahsedebiliriz. Bu, liberallerin bireylerin kendi bedenlerine ve kişiliklerine sahip olmaları anlamına gelen öz-sahiplik ilkesinin bir sonucu olarak doğan mülkiyet hakkının bir sonucudur.

Özgürlük, işte bu üçlü sacayağının üzerinde yükselmektedir. Bu üç ayak, yani sivil, siyasi ve ekonomik özgürlükler, birbirlerini bütünlük ve bir ahenk içerisinde genel anlamda özgürlüğü garanti ederler. Bu ayaklardan bir tanesinin kırılması halinde özgürlüğün korunması oldukça zor ve belki de imkânsız hale gelir. Nitekim düşünme, toplanma, örgütlenme ve ifade özgürlükleri olmadan kamusal alanda siyasal katılım haklarına sahip olmamızın bir anlamı yoktur; çünkü, bu haklar olmaksızın bırakın siyasi eylemi herhangi bir anlamlı insani eylemde bulunmamız imkânsız hale gelir. Yine bireylerin siyasal kararların oluşturulmasına etki etme imkânının, yani siyasal özgürlüğün olmadığı bir yerde mülkiyet haklarımız ve bunlar üzerinde dilediğimizce tasarrufta bulunabilmemizi ifade eden ekonomik özgürlüklerimiz de hak tanımaz yönetimlerin keyfi müdahalelerine açık hale gelebilecektir. Son olarak, ekonomik özgürlüğün olmadığı bir yerde ne sivil özgürlüklerimizin ne de siyasal özgürlüklerimizin bir garantisi olabilir. Düşünsenize, özel mülke sahip olmuyor veya sahip olduğumuz mülkümüz üzerinde istediğimiz gibi eylemde bulunamıyorsak, sözgelimi nasıl bir dernek kurup o dernekte istediğimiz zaman toplanıp, dilediğimiz konuları tartışıp bu tartıştığımız konuları bir dergi veya gazete olarak yayımlayabiliriz? Eğer özel mülkiyetimiz üzerinde hakkımız mutlak olmaz ise söz konusu sivil özgürlükleri kullanmamız imkânsız bir hale gelir. Aynı şekilde, ekonomik özgürlüğün olmadığı bir yerde siyasal özgürlüklerin anlamlı bir şekilde varlığından bahsetmek te manasızdır.

Ekonomik Özgürlüğün Önemli Bir Türü: Girişim Özgürlüğü

Bu noktada, ekonomik özgürlüğün önemli bir boyutundan daha bahsetmek isterim: girişim özgürlüğü. Ekonomik özgürlüğü, kişinin özel mülk sahibi olabilmesi ve sahip olduğu bu mülkü başka bireylerle mübadele edebilme, miras bırakabilme, bağışlama ve hatta yok edebilme konusunda sınırlanmaması olarak okuyabiliriz. Evet, bireyler ekonomik özgürlük sayesinde sahip oldukları maddi ve/veya maddi olmayan (entelektüel mülkiyet gibi) mülkleri daha verimli olacaklarına inandıkları yeni alanlarda üretim süreçlerine sokarlar. Esasen ekonomik özgürlüğün bu yönüne “girişim özgürlüğü” adını veriyoruz. Özel mülkiyet kurumu temelinde yükselen bir piyasa ekonomisinde bireyler başkalarının temel haklarına zarar vermeyen maddi projelerin

peşinden koşmakta özgürdürler. Adam Smith'in ifade ettiği gibi, bir piyasa ekonomisinde bireyler kendi hayallerinin peşinden koşarken hiç niyet etmedikleri halde onların çabaları "görünmez bir el" vasıtasıyla toplumsal çıkara da hizmet edecek şekilde yönlendirilir.

Bir ekonomide hangi mal veya hizmete yönelik ihtiyaç olduğu ve bu ihtiyacın en iyi nasıl tatmin edilebileceğine ilişkin bir fikri olan bireyler, girişim özgürlüğü sayesinde bu fikri gerçekleştirmek üzere yola koyulurlar. Biz bu bireylere "girişimci" adını vermekteyiz. Girişimciler kafalarındaki projeyi hayata geçirebilmek için sermaye, emek, toprak gibi üretim faktörlerini bir araya getirirler. Bu çabalar bazen büyük başarı hikâyeleri bazen de büyük hayal kırıklıkları ile sonuçlanır. Başarı hikâyelerinin olduğu yerde tüketicilerin bir ihtiyaçlarının karşılanarak hayat standartlarının yükselmesi söz konusu olur. Girişimci bu hizmetinin ödülünü de maddi ve manevi olarak fazlasıyla alır. Ekonomi tarihi birçok başarılı girişimcilik öyküsü ile doludur. Bunların en bilinenlerinden bir tanesi Amerikan bilgi ve iletişim teknolojileri devi Apple'ın kurucusu Steve Jobs'un hikâyesidir. Jobs'un yakın arkadaşı Steve Wozniak'la birlikte ailesinin garajında başlayan macerası bize girişim özgürlüğünün önemini çok açık şekilde göstermektedir. Başlangıçta, Jobs ve Wozniak'ın insanların evlerinde kolayca kullanabilecekleri bir bilgisayara ihtiyaç duydukları ve bu bilgisayarı nasıl yapabileceklerine ilişkin bir fikirleri vardı fakat bu fikri hayata aktarmak için gerekli finansmana sahip değillerdi. Ancak, piyasa ekonomilerinde elinde sermayesi olup fakat parlak fikirleri olmayan kişiler de bulunmaktadır. Üretim için gerekli olan farklı faktörlere sahip olan bu aktörler sözleşme özgürlüğü sayesinde bir araya gelip kafalarındaki projeyi hayata aktarabilmektedir. Onlar bu projeyi hayata aktarıırken, insanları çok büyük bir dertten kurtarmak gibi ulvi amaçlarla yola koyulmamaktadır. Onların amacı, kendi yaşam standartlarını yükseltmektir. Ancak, piyasa ekonomisinin "görünmez eli" bu amacın yolunun başkalarının ihtiyaçlarının karşılanmasından geçmesini garanti eder.

Evet, 1976 yılında bir garajda kurulan Apple Computer Co. büyük bir başarı öyküsü olmuştur. Şirket Jobs'un önderliğinde bilgi ve iletişim teknolojileri alanında çığır açıcı ürünler yaratmıştır. Macintosh bilgisayar, İpod, Iphone, İpad gibi ürünler bunların en bilinenleridir. Bu ürünler hem oldukça estetik hem de oldukça işlevseldir. Bu sayede bu ürünler tüketicilerin büyük ilgisine sahip olmuştur. Steve Jobs ve Apple Computer Co.'nun hissedarları da bu ilginin semerelerini fazlasıyla toplamıştır. Ancak bu semereler, Marksistlerin ileri sürdüğü gibi emekçilerin ve tüketicilerin sömürülmesi ile değil, Avusturya İktisat Ekolü'nün önde gelen temsilcilerinden Eugene Böhm Bawerk'in belirttiği gibi bir insani ihtiyacın karşılanması doğrultusunda girişimcilerin

risk olarak üretim faktörlerini bir araya getirmesi ile elde edilmiştir. İşte, Amerika Birleşik Devletleri'nin dünyanın en müreffeh ülkesi olmasının arkasında yatan en temel nedenlerden birisi de bu girişim özgürlüğüdür. İnsanlar, başkalarının temel haklarını elden almayan ekonomik eylemlerinde tam olarak serbesttir. Kişiler birbirleriyle kolayca sözleşmeler yapabilir ve bu sözleşmeler mahkemeler tarafından harfiyen yürütülür. Kişilerin mülkiyet hakları güvence altındadır. Girişim özgürlüğünün olduğu ülkelerde devlet, bireylere maddi ve entelektüel sermayelerini nasıl kullanacakları hakkında hiçbir şey söylemez. Esasen, devlet bu konularda bir şey söylemesine imkân sağlayacak bilgi donanımına da sahip değildir. Devlet sadece, içinde bireylerin mülkiyet haklarını özgürce kullanabilecekleri hukuki çerçeveyi sunmakla görevlidir.

Bu çerçevede ekonomik özgürlük ve onun özel bir türü olan girişim özgürlüğü hem genel anlamda özgürlüğü garanti etmenin önemli unsurları olmaları hem de insanlığın gönencine hizmet etmeleri anlamında vazgeçilmez değere sahiptir.

Türkiye'de Ekonomik Özgürlükler

Peki, Türkiye'de genel olarak ekonomik özgürlüklerin ve özel olarak da girişim özgürlüğünün durumu nedir? Aslında bu soruya cevap verebilmek için başvurabileceğimiz bir veri bulunmaktadır: Dünya Ekonomik Özgürlük İndeksi.

Economic Freedom of the World başlıklı rapor Kanada'nın saygın düşünce kuruluşlarından Fraser Enstitüsü tarafından yıllık olarak hazırlanmaktadır. Bu raporun hazırlanmasına Türkiye'den Liberal Düşünce Topluluğu da katkıda bulunmaktadır. Şimdi, ülkemizin ekonomik özgürlükler açısından durumunu özetlemesi için 2013 yılı Raporu ile ilgili olarak Liberal Düşünce Topluluğu sayfasında yer alan kamuoyu açıklamasından bir kesiti aşağıya alıyorum:

Dünya Ekonomik Özgürlük Raporu'nda Türkiye, 151 ülke arasında 68. sırada yer aldı. Geçen yıl 74. sırada olan Türkiye bu yıl 6 basamak birden yükseldi. 2011 sonu verileri temel alınarak hazırlanan rapora göre İtalya, Yunanistan ve Hindistan gibi ülkelerin önünde bulunan Türkiye, Malezya ve Moğolistan ile aynı sırayı paylaştı. Devletin faaliyet alanı 2010 yılı verilerine göre piyasa lehine daralırken bu alanda 15 basamak yükselerek 37. sıraya gelen Türkiye'de en az yükseliş uluslararası ticaret özgürlüğü alanında görüldü. Türkiye, mülkiyet hakları ve hukuki yapıda 4.86 puanla 79. sağlam paraya erişimde 8.98 puanla 50 ve regülasyonlar değerlendirilmesinde de 5.92 puanla 102. sırada yer aldı.

... Endekste ülkeler sıralanırken ekonomik özgürlüğü destekleyen politikalar baz alınarak 42 farklı değişken kullanıldı. Ekonomik özgürlük derecesi 5 farklı alana göre belirlendi. Bunlar, 1) devletin faaliyet alanının genişliği, 2) mülkiyet hakları ve hukukî yapı, 3) sağlam paraya erişim, 4) uluslar arası ticaret özgürlüğü, 5) krediler, işgücü ve ticari faaliyetler üzerindeki regülasyon.

Endekste, dünya nüfusunun % 95'ten fazlasını temsil eden 151 ülke derecelendirildi. (Kaynak: <http://www.liberal.org.tr/detay.php?id=OTkw>, erişim: 4.1.2014)

Görüldüğü gibi 151 ülkenin derecelendirildiği Rapor'da Türkiye'nin en iyi derecesi "devletin faaliyet alanının sınırları" alanında 37.lik ve en kötü derecesi de "regülasyonlar" alanında sahip olduğu 102.lik. Genel ortalamada Türkiye 151 ülke içerisinde 2011 yılı sonu verileri itibariyle 68. Sırada. Bir yandan Türkiye'nin bir önceki yıla göre 6 basamak daha iyi durumda olması takdire şayan bir durumken diğer taraftan 2023 yılında dünyanın en büyük 10 ekonomisi arasına girmek gibi iddialı bir hedefe sahip bir ülke için bu endekste 68.lik tatmin edici olmaktan uzaktır. Türkiye kendisinden daha zengin olan İtalya, Yunanistan gibi ülkelerden daha iyi bir yerde olmakla birlikte olması gereken yerden halen oldukça uzakta ve ekonomik açıdan özgür ülkeler kategorisinden çok, kısmen özgür ülkeler kategorisine yakın durmaktadır. Bizi kaygıya sevk edebilecek bir başka husus da bu Rapor'un 2011 yılı sonu verileri ile hazırlanmış olması ve 2013 yılı yazında yaşanan Gezi Parkı gösterileri ve akabinde ülkemizde Hükümet ve ekonomi dünyası arasında yaşanan gelişmelerin önümüzdeki yıllarda değerlendirilmeye alınacak olmasıdır.

Hatırlanacağı gibi, Gezi Parkı gösterileri başladıktan kısa bir süre sonra Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, bu gösterilerin Hükümet'e yönelik bir ter-tibin parçası olduğunu ve arkasında da "faiz lobisi" adını verdiği bir yapının olduğunu ileri sürmüştü. Bu lobinin üyelerinin kimler olduğu hakkında kesin bir bilgi olmamakla birlikte, bu söylemin işleyen bir piyasa ekonomisinin önemli sütunlarından biri olan faiz kurumunun ve bankacılık sektörünün gelişimine hizmet etmediği muhakkaktır. Böyle bir söylem, faiz konusuna yönelik İslami hassasiyetleri olan muhafazakâr kesimde bu yöndeki önyargı-ların biraz daha pekişmesine hizmet edebilir.

Yine, olaylar başladıktan sonra polisin biber gazlı müdahalelerinden etkilenen kimi göstericilerin sığındığı Divan Otel'in de Hükümet'in çok sıcak ilişkilere sahip olmadığı Koç Grubu'na ait olması ve olayların ardından Hükümet'in görevlendirdiği müfettişlerin Koç Holding'e ait TÜPRAŞ Rafinerisi'nde kapsamlı bir teftiş başlatması kamuoyunda Hükümet'in bu gruptan Gezi Parkı'nın hesabını sorduğu algısının doğmasına yol açtı. Eğer bu teftişler olağan teftişlerin bir devamı değilse, iddia edildiği gibi muhaliflere ders vermek amaçlı olarak yapılan bir hamle ise girişim özgürlüğü açısından oldukça sorunlu bir durumla karşı karşıyayız demektir. Bir liberal demok-raside iş çevreleri hükümetlerin politikalarını destekleyebilir de eleştirebilir de. Örneğin, hükümet politikalarına destek veren iş çevreleri bu politikalara yön veren düşünce kuruluşlarına ve sivil oluşumlara destek verebilirken, hükümete eleştirel yaklaşan iş çevreleri de muhalif konumdaki düşünce kuru-

luşlarına, sivil oluşumlara destek verebilir. Burada desteğin meşru olmasını sağlayan şey hukukilik olmalıdır. Yani destek verilen oluşumlar anayasal çerçeve içerisinde faaliyetlerini yürütüyor olmalıdır. Öte yandan, bir liberal demokraside hükümetler kendilerini desteklesin veya desteklemesin tüm iş çevrelerine eşit mesafede durmakla yükümlüdür. Bu, yukarıda sözünü ettiğimiz ekonomik özgürlük ve girişim özgürlüğü ilkelerinin de bir sonucudur.

Girişim Özgürlüğü Açısından Dershanelerin Kapatılması Meselesi

Bu çerçevede son olarak değinmek istediğim husus, son dönemde kamuoyu gündemini meşgul eden “dershanelerin kapatılması” meselesidir. Bu konuda ilk söylenmesi gereken, dershaneçilerin, bir toplumsal ihtiyacın varlığından haberdar ve bu ihtiyacı giderme konusunda bir fikri olan girişimciler olduklarıdır. Evet, dershaneçilerin tespit ettikleri toplumsal ihtiyaç “eğitim açığı/eksiğinin giderilmesi ihtiyacı” olarak formüle edilebilir. Dershane hizmetlerinin yoğunlaştığı yer üniversite giriş sınavlarına hazırlık eğitimidir. Son yıllarda buna devlet memuriyetine giriş sınavına (KPSS) hazırlık kursları da eklenmiş bulunmaktadır. Şimdi, Türkiye’de ailelerden ve öğrencilerden yüksek öğrenime yönelik var olan talep, hali hazırdaki yüksek öğrenim arzından (üniversiteler, yüksek okullar, vb.) daha azdır. İktisat terimleriyle ifade edersek, yüksek öğrenim kıt bir maldır. Dolayısıyla, sınava girecek her öğrencinin bir yüksek öğrenim kurumuna yerleşmesi mümkün değildir. Bu durum da öğrenciler arasında keskin bir rekabet yaratmaktadır. Bu rekabette adaylara avantaj sağlayan unsurlar arasında keskin bir zekaya ve eğitilmiş bir anne-babaya sahip olmak, eğitilmiş bir sosyal çevre içinde büyümek, iyi bir okulda iyi öğretmenler tarafından eğitilmiş olmak sayılabilir. Bu unsurların bir veya bir kaçının olmaması durumunda bu noksanlığı gidermek üzere veya bu unsurların varlığında rekabette öne geçebilmek adına bu unsurlara ilave olarak öğrenciler ekstra eğitim alma talebinde bulunurlar. İşte bu noktada devreye dershaneler girmektedir. Bu eğitim talebini gören girişimciler emek (öğretmenler, idareciler, temizlik, iaa vb. lojistik hizmetleri karşılayanlar), sermaye, yer gibi faktörleri bir araya getirerek bu ihtiyaca cevap vermeye çalışırlar. Pek tabii ki, bunu yaparken kendi çıkarlarını düşünmeksizin, tamamıyla öğrencilerin hayrı için yola koyulmuş değillerdir. Bu girişimciler kâr elde etmek ve böylece yaşam standartlarını yükseltmek için bunu yapmaktadırlar. Ancak, piyasa ekonomisinin “görünmez eli” onların bu amaca ulaşmak için çabalarırken öğrencilerin amaçlarına da hizmet etmelerini sağlar. Şimdi, böyle bir ilişkide devlete düşen rol, ekonomik ilişkinin tarafları arasında sözleşmelerin hukuka uygun şekilde yapılmasını ve yürütülmesini sağlamaktan ibarettir. Aileler çocuklarının nasıl bir eğitim alması gerektiğinde son sözü

söyleme hakkına, girişimciler de kaynaklarını özgürce yönlendirme hakkına sahiptir. Devletin, bu noktada çıkıp anne-babalara siz çocuklarınızı dershanelere göndermeyin, girişimcilere de siz de kaynaklarınızı bu alana yatırmayın deme hakkı yoktur. Bu, ekonomik özgürlüklerin ve girişim özgürlüğünün ihlal edilmesi anlamına gelir.

Sonuç

Bu yazının başında belirttiğim gibi özgürlüğün çeşitli veçheleri birbirine öylesine bağlıdır ki, bunlardan birinde taviz vermeye başlandığında diğer boyutlar da tehlike altına girer ve özgürlük korumasız kalır. Bu çerçevede, hangi saikle olursa olsun, Hükümet'in dershaneleri kamu zoruyla kapatma, dönüştürme girişimi ekonomik özgürlükler ve girişim özgürlüğü ile çatışma halindedir. Hükümet'in bunu yapması halinde, Türkiye'de birey özgürlüğünü korumanın önemli araçlarından bir tanesinin feda edilmesinin önü açılmış olacaktır. Bugün dershaneçilik alanında cereyan eden özgürlük ihlali, yarın, bir başka alanda başka bir gerekçeyle ortaya çıkabilecek ve birey devlet karşısında tamamen savunmasız kalabilecektir. Dileğim, AK Parti'nin bu tarihi yanıltan çok geç olmadan geri dönmesidir. Yürütmenin böyle bir hata yapması durumunda, özgürlüklerin korunması için dönebileceğimiz son kurum hukuk devleti olacaktır. Burada Anayasa Mahkemesi'nin son dönemdeki özgürlükçü yorumlara paralel bir biçimde özgürlüklerden yana tavır koyması umut edilir.